

At tale høndernes sprog fra hånd til hånd.

Af Barbara Miles

Illustrationer: Rebecca Marsh
Dansk oversættelse: Videnscenter for Døvblindfødte

Hændernes betydning for personer, som er døvblinde

Et menneske, som ikke kan se eller høre, – eller som mangler en betydelig del af disse sanser – skal have en måde, hvorpå det kan kompensere for de manglende informationer, som disse sanser normalt giver. Med Harlan Lanes ord skal man tilbydes ”en relevant stimulering af sanserne” (1997). For det meste er det hænderne, der overtager øjnenes og ørernes funktion for den døvblinde. Heldigvis, som Harlan Lane og Oliver Sacks har husket os på, er hjernen yderst plastisk. Når en sans bliver brugt meget, er hjernen i stand til mere effektivt at videregive informationer fra denne sans. Mennesker der bruger deres fingre i vid udstrækning som Braille-læsere og strengeinstrumentmusikere ”viser tegn på en øget cortical repræsentation af fingrene.” (Lane,1997). Hvad mere er, områder af hjernen som før var helliget visuelle eller auditive processer kan overtage bearbejdning af taktil information og dermed forsyne hænderne med mere hjernekapacitet. På denne måde kan den døvblindes hænder, udover den sædvanlige funktion som værktøj, blive nyttige og intelligente sanseorganer, som tillader mennesker uden syn og hørelse at få adgang til objekter, mennesker og sprog, som ellers ville have været utilgængeligt for dem. Det er vigtigt her at bemærke, at hjernen er mest plastisk, mest smidig, når barnet ikke er så gammelt, og derfor, jo tidligere et døvblindt barn kan lære at bruge hænderne som fint justerede modtagere, jo større sandsynlighed vil der være for, at barnet bruger hænderne optimalt for at få information.

Oftentimes må døvblindes hænder påtage sig en ekstra rolle. De skal ikke kun være værktøj (som de er for alle, som kan bruge deres hænder), og sanseorganer (for at kompensere for manglende syn og hørelse), men de skal også være stemme eller det primære udtryksmiddel. Tegnsprog og gester bliver ofte hovedvejen for ekspressiv kommunikation. Til disse opgaver skal hænderne være øvede på en enestående måde, i stand til at udtrykke tonefald, nuancere følelser og understrege betydning samtidig med at de skal være i stand til at forme ord.

Fordi hænderne på en døvblind er så vigtige, idet de fungerer som værktøj, sanseorganer og stemme, er det afgørende for undervisere, forældre og døvblindes venner at blive specielt følsomme med hensyn til hænderne. De skal lære at læse hænderne på en døvblind og at samspille med dem, for at sikre den bedste udvikling. De skal lære at præsentere information så den er tilgængelig for hænderne, eftersom dette ofte er den eneste bestående sansekanal. De skal ”tale høndernes sprog fra hånd til hånd” og ”læse høndernes sprog fra hånd til hånd”.

For at kunne gøre dette bedst muligt, er det vigtigt at forstå, hvilken rolle hænderne spiller i den almindelige udvikling og i udviklingen hos børn, der er blinde, og hos børn, der er døve. Denne forståelse vil hjælpe pædagoger, forældre og venner med at interagere så godt som muligt med henblik på at støtte hændernes udvikling hos en person, der er døvblind.

Hændernes rolle i tidlig udvikling

For alle mennesker finder udviklingen af vore hånd-færdigheder sted samtidig med udviklingen af vores opdukkende fornemmelse af "selv" i verden. Takket være vores voksende evne til at bruge vore hænder som værktøj, blev vi fortrolige med vores kapacitet til at reagere på objekter og personer, til at udforske, til at bevæge os rundt i verden. Måske er der ingen, der har dokumenteret denne udvikling så omhyggeligt som Selma Fraiberg i bogen "Insights From the Blind" fra 1997. Meget af det hun og hendes kolleger lærte om normal udvikling fik de først forståelse for ved nøje at observere udviklingen af nogle få blinde børn. Deres observationer af disse børn fik dem til at reflektere over, hvordan alle børn bruger deres hænder, og hvordan hænder bidrager til individets vækst.

Hænderne på nyfødte er endnu ikke værktøj. De holdes sædvanligvis i skulderhøjde på hver sin side af kroppen og udfører tilfældige instinktive bevægelser. De er også genstand for den toniske nakkerefleks, hvor udstrækning af hånden og drejning af hovedet mod hånden sker samtidigt. Denne refleks gør babyen modtagelig for at kigge på sin egen hånd (Fraiberg, side 150). Når den toniske nakkerefleks forsvinder, fører midtlinieorienteringen af hovedet og det at barnet tilfældigt bringer hænderne sammen ved midtlinien til yderligere visuel og taktil belønning, mens fingrene eksperimenterer med berøring, bevægelse og griberefleks. Når først barnet begynder at forbinde den visuelle erfaring af hændernes og armenes bevægelse med den tilsvarende proprioceptive muskulære erfaring, er der mulighed for øget kontrol af håndens bevægelser. Række ud, gribe, lade falde, kaste - barnet udfører alle disse igen og igen, alt imens det erfarer sig selv mere sikkert som et væsen, der er i stand til at påvirke verden.

I anden halvdel af det første år skaber opnåelsen af øje-håndkoordination samt evnen til at række ud og gribe den afgørende motivation for udforskning. Barnet ser et objekt eller en person og bevæger sig derhen for at gribe. Hænderne og øjnene trækker barnet ud i verden uden for dets egen krop. At kravle og gå bringer belønning i sig selv, mens barnet får flere ideer om verden og bliver mere fortrolig med evnen til at udforske den og påvirke den.

Hænder spiller også en afgørende rolle i sprogudvikling. For alle børn er hænderne en vigtig måde at udtrykke sig på. Næsten alle har set stolte forældre vise barnet frem, som lige har lært at vinke farvel eller sende fingerkys. Sådanne gester går ofte forud for de første talte ord. Måske den vigtigste gest i sprogudvikling er det at pege. En mor, der peger på et objekt og giver det navn, ("Se! En hund!") etablerer fælles opmærksomhed og sikrer sig, at hun og barnet fokuserer på den samme ting. Ordet der giver tingen navn kan så give barnet en mening. Et lille barn, som er ved at lære sine første ord, vil bruge det at pege og samtidig kigge på mor eller en anden voksen igen og igen, som en måde at få sin nye evne til at navngive bekræftet. Denne pege-gest vokser ud af det at række ud, som igen er vokset ud af den sikre øje-håndkoordination. Hos alle børn er det denne udvikling af håndens færdigheder, som lægger grunden for tilegnelse af sprog.

Håndens udvikling hos det blinde barn

Situationen er åbenbart anderledes for det barn, som ikke kan se. For det første giver den toniske nakkerefleks og det at bringe hænderne sammen ved midtlinien ikke nogen visuel gevinst. Måske af denne grund tager det meget længere tid for hænderne at komme under bevidst kontrol og agere som virkemidler for ønske og vilje, uafhængige af instinktive, refleksive bevægelser.

Uden syn er det faktisk en kæmpe opgave for et barn at lære at bruge hænderne som værktøj og differentieret organ for perception. Selma Fraiberg lagde i sine observationer mærke til - først hos en dreng der hed Peter, og derefter hos mange andre blinde skolebørn - at hænderne på disse børn ofte blev i den typiske baby-position, i skulderhøjde, tilsyneladende ubevidste om deres egne muligheder. Mange blinde børn er langsomme til at bringe hænderne sammen ved midtlinien og også langsomme til at udvikle en intentionel beherskelse af det at række ud og gribe.

Fraiberg lagde også mærke til, at Peters hænder og andre blinde børns hænder i lang tid opførte sig som munde. De greb, "bed" og nappede meget som var det tænder. Deres hænder anstrengte sig på samme måde, som munden gør, for at tage ting ind i sig selv, at omslutte dem helt. Deres hænder var værktøj, men grove; og de krævede megen øvelse og udvikling, før de fandt "fornøjelse i manuel udforskning af objekter" (side 33). For at hans hænder kunne blive sansorganer på deres egen måde, blive interesserede i at udforske verden og selvstændige i forhold til hans mund, syntes Peter at måtte gå gennem et stadie, hvor han brugte dem til at kaste med ting på en mere og mere fokuseret måde. Selma Fraiberg gætter på, at denne kastebevægelse var led i "en proces, som handlede om at adskille bevægeapparatets muskler fra munden" (side 47). Hun bemærker, at seende børn (de fleste gennemgår en lignende men kortere kastefase) typisk begynder at lære at bevæge sig uafhængigt på dette stadie, således at de får mulighed for at bruge deres benmuskler og at opleve deres egen fysiske aggressivitet og kompetance på positive måder. Barnet der er blindt, og som ikke har lært at bevæge sig ud i verden (fordi det endnu ikke er blevet lokket af objekter "derude") er måske i Peters situation og har endnu ikke lært at bruge de store muskelgrupper som afløb for aggression. Han må derfor bruge sine hænder og sin mund som afløb for energi. Fraiberg fandt ud af, at når Peter blev opmuntret til at kaste sikkert, gjorde han det på en mere og mere fokuseret måde, og hans aggression mod mennesker - som viste sig ved hans nappen og kradsen - faldt hurtigt til ro.

Blindhed påtvinger hænderne endnu en kolossal opgave hos det barn, som er født med denne begrænsning. Uden hjælp af synet må barnet lære at etablere objektpermanens med omverdenen. Det bliver nødt til helt sikkert at finde ud af, at objekter eksisterer adskilt fra barnets umiddelbare oplevelse af dem. Hænderne og ørerne er barnets eneste pålidelige midler til at gøre dette. Hos et normalt udviklet barn, som kan se og høre, opnås dette gennem koordination af alle sanserne. Et objekt som er set, berørt, og muligvis hørt og lugtet kan følges med øjnene, mens det forsvinder, - kan høres når det er ude af syne og kan lokaliseres med øjnene, når det er hørt. Disse erfaringer/oplevelser bygger på hinanden, indtil barnet (normalt i 9 mdr. alderen) er fortrolig med eksistensen af objekter og mennesker adskilt fra barnet selv, og barnet vil lede efter et tabt objekt. Sammen med etablering af objektpermanens kommer der et stort skridt i udviklingen af begrebet "selv": Barnet lærer at føle at "Jeg eksisterer" adskilt fra andre og adskilt fra objektverdenen.

Et blindt barn udvikler normalt objektpermanens senere end et barn der kan se. Det lærer gradvist, at lyden af yndlingslegetøjet indikerer eksistensen af dette legetøj i rummet. Lige så gradvist lærer han at række ud efter dette objekt. Denne forvisning lægger grunden til mobilitet, da det lokker barnet til at bevæge sig ud. Fraiberg har dokumenteret de minutøse stadier i udviklingen af objektpermanens i sin beskrivelse af en lille dreng, som hun kalder Robbie. I kulminationen af denne proces, ved alderen 10 mdr. og 10 dage blev Robbie første gang observeret røre ved et objekt på en udforskende måde (i stedet for at hamre på objektet, eller gribe det og hamre med det eller tabe det eller kaste det). Hans fingerbevægelser synes at indikere, at han endelig havde fået ideen, at "det er en ting som har kvaliteter i sig selv, uafhængig af hans egen aktivitet" (side 192). Omkring 3 uger senere rakte Robbie for første

gang ud efter et objekt på grund af en lyd alene, og 3 dage efter dette kravlede han for første gang. Hvad der førte til dette vigtige gennembrud for denne lille dreng var ugers og måneders eksperimenteren og leg, i hvilken han lærte, at informationer fra hænder og ører kunne koordineres. Han lærte også at have tillid til, at hans hænder og ører kunne give ham pålidelige informationer om omverdenen.

Den rolle, hænder spiller i sprogudviklingen hos barnet der ikke kan se, er vigtig. En af Fraibergs vigtigste opdagelser var, at hænderne hos det blinde barn er meget udtryksfulde, og de overtager ofte de funktioner som smilet, blikket og ansigtsudtryk udfører for det seende barn. De bevæger sig ophidset, responderende på glæde og interesse endda før de finder sig selv i stand til at udforske eller bevidst række ud. Fraiberg fandt ud af, at hvis hun kunne undervise mødre og pædagoger i at lægge mærke til de blinde børns hænder, kunne de lære en hel del deraf. Mødre der ikke gjorde dette oplevede ofte et brud i deres samspil med børnene, formodentlig fordi det gensidige blik og gensidige smil, som sædvanligvis lagde grunden til sådanne samspil, var umulige med et blindt barn. Fraiberg fandt ud af, at det at lære mødrene at se smil og tegn på interesse i hænderne på deres børn, hjalp dem til at opretholde positive samspil med turtagning og dermed forstærke den tidlige tilknytning, som er nødvendig for en sund udvikling.

Pegen og gestikuleren vil åbenbart ikke have den samme mening for et blindt barn, som de har for barnet der kan se. Følgelig er de første ord fra det blinde barn ofte ord, som navngiver ting, der laver en bestemt lyd, eller som er indenfor hændernes rækkevidde. At høre navnet på en ting udtalt, mens han rører ved det, eller mens han hører dens lyd, hjælper barnet med at lave forbindelsen mellem navnet og tingen. For et blindt barn har den fælles berøring samme værdi som pegegesten, fordi det helt sikkert lader ham forstå, at der er en fælles reference, at det navngivne objekt er det fælles tema, som han deler med den der taler (denne berørings præcise natur er vigtig og vil blive omtalt senere). Selma Fraiberg observerede forholdet mellem berøring og sprogudvikling, da hun bemærkede, at Peters ordforråd udvidedes meget hurtigt, da han først havde opdaget objekter, befølt dem, skilt dem ad og givet dem navn.

Håndens udvikling hos det døve barn

Det døve barns hænder følger en normal udviklingsrækkefølge. Det lærer at koordinere hænderne med information fra øjnene, lærer at række ud og gribe og bliver dermed mere fortrolige med at forvalte "selvet". Det døve barns hænder påtager sig også den ekstra tildelte opgave at blive stemme for barnet på en mere omfattende måde end for børn der kan høre og tale. Nyere sprogforskning har noteret, at døve børn "pludrer" med deres hænder, laver tilfældige og stadigt mere differentierede håndstillinger, som senere bliver brugbare til at forme tegnene i American Sign Language (eller det sprog der nu er barnets indfødte tegnsprog). Børn der er døve og lærer tegnsprog fra fødslen, pludrer på denne måde omkring samme alderstrin som hørende børn pludrer med deres stemmer. De begynder at forme tegn ("Taler" deres første ord) på omtrent samme tid, hvor børn der bruger deres stemmer, siger de første ord (Quigley & Paul, 1984, side 95). Når hænderne på det døve barn bliver opmuntret til at være det vigtigste udtryksmiddel, så påtager de sig ofte rollen alderssvarende og med kompetence.

Håndens udvikling hos det døvblinde barn

Stillet over for det blinde barns problemer med at udvikle tidlig tilknytning, udvikling af objektpermanens, håndens autonomi og udforskning af verden, er det endnu vanskeligere at

forestille sig de problemer, som det barn som hverken kan se eller høre, vil møde. Tilmed må det døvblinde barns hænder også blive dets stemme, ligesom hos de fleste døve børn. Heldigvis har de døvblinde børn ofte enten en hørerest eller synsrest, som de kan udnytte, når de skal danne de erfaringer, som er grundlaget for de udviklingsmæssige milepæle, der involverer brugen af hænder. Dygtig undervisning i udnyttelse af synsrest og/eller hørerest er absolut afgørende for at hjælpe det døvblinde barn med at opnå tilknytning og objektpermanens. Sammen med hånd-autonomi og hændernes ekspressivitet, er de alle forudsætning for udvikling af en stærk følelse af "selv", selvstændig udforskning og sprogudvikling.

I de tilfælde hvor man ikke kan regne med hverken syn eller hørelse, må hænderne overtage opgaven med at opnå udforskende kompetence. De må hjælpe med at få en sikker fornemmelse af objektpermanens og derigennem motivation for at bevæge sig ud i verden, hvilket hjælper med at konstruere et kropsligt forestillingsbillede og en fornemmelse af selvet i verden. Hænderne må ligeledes udvikle evnen til at udtrykke følelser og ideer på differentierede måder. Hænderne på det døvblinde barn skal blive nysgerrige, skal lære at søge, udforske, række ud og gribe, og skal blive i stand til at udtrykke flere og flere følelser og ideer, - alt sammen uden den forstærkning som syn og hørelse giver. Det er absolut afgørende, at denne udvikling sker, fordi hænderne er den primære forbindelse til omverdenen for et døvblindt barn. Uden undervisning af hænderne (eller uden kompensatorisk brug af andre informationsveje i de tilfælde hvor brug af hænder er umulig), vil der ikke være nogen skelnen mellem selvet og omverdenen, ingen erhvervelse af sprog og ingen kognitiv udvikling udover de mest grundlæggende ideer.

Mine observationer af udviklingen hos små døvblinde børn fik mig til at tro på, at deres håndudvikling er nært relateret til deres samtale-interaktion med primære omsorgsgivere. I mange tilfælde har jeg observeret, at en babys eller et lille barns første udtryksfulde brug af hånden er en form for selvstimulation, ofte hånd i mund eller hænder på andre dele af kroppen. Barnets første række ud efter noget udenfor sin egen krop forekommer, når det føler sig sikker på tryk fysisk støtte. Det første objekt for udforskning som ikke er egen krop er oftest omsorgsgiverens krop. Udforskning af mors ansigt eller anden person sker igen og igen, når blot udforskningen bliver opmuntret og forstærket, og den udvikler sig til yderligere udforskning af omverdenen. Hvis denne udforskning ikke bliver opmuntret, lærer barnets hænder ikke at række ud efter information. Barnet vedbliver at være fixeret på egen krop.

Det afgørende spørgsmål er, hvordan taktil udforskning kan stimuleres, og hvordan dette kan udvides til at omfatte omverdenen. Hvordan underviser man en babys eller et lille barns hænder? Og hvorledes fortsætter man med at uddanne hænderne på ældre døvblinde børn? Præcist hvilke former for berøring opmuntrer barnet til at række mere og mere sikkert ud i verden og bruge hænderne som vigtigste udtryksmiddel?

Undervisning i færdigheder, som fremmer håndens udvikling og udtryksfuldhed hos personer, som er døvblinde

I det følgende tager jeg udgangspunkt i personer, der er helt blinde. Men de fleste af disse forslag kan med godt resultat bruges til svagsynede og hørehæmmede børn og voksne, som ofte har brug for berøringssansens støtte for at styrke meningsdannelse, specielt på de tidlige udviklingstrin.

1. Iagttag og/eller rør barnets eller den voksnes hænder og lær at læse dem.

Sådan lyder Selma Fraibergs råd til mødre til blinde børn. Det er sværere at gøre dette end det umiddelbart ser ud til. Mennesker der kan se, er vant til at se på andres ansigt for at få udtryk for følelser og opmærksomhed. At lære at lægge mærke til hænderne på dem der er døvblinde er en evne som skal opøves. Vi kan også lære at bruge vore egne hænder som sanseorganer, ligesom vi bruger vore øjne for at finde ud af, hvad den døvblinde udtrykker med hænderne. At være i berøring med barnets eller den voksnes hænder vil hjælpe os med at afløse dem. Fraiberg lagde mærke til, at hvis vi flytter opmærksomheden fra den blinde babys ansigt til hænderne kan vi læse et veltalende sprog fra hænderne, som udtrykker udforskning, invitation, præference og genkendelse. Et sprog der bliver stadigt mere differentieret i løbet af de første seks måneder (side 107).

2. Tænk på hænderne som initiativtagere til samtaletemaer i samspillet, særligt sammen med små børn, der endnu ikke bruger ord.

Et barn som kan se, men som ikke har noget sprog starter normalt samtaletemaer med voksne gennem en kombination af pludren, øjenkontakt og gester (pege, række ud, skubbe væk). Øjenkontakt er en særligt magtfuld i gangsoætter af temaer mellem barn og moder eller pædagog. Denne vej er ikke en mulighed for det barn som hverken kan se eller høre. De som vil engagere sig i meningsfuldt samspil med et døvblindt barn, og som ikke har et sprog, må lære at se et andet sted hen for at finde ud af, hvad barnets opmærksomhed retter sig imod – hvad det er interesseret i – sådan at samspillet med barnet kan være om temaer, det kan engagere sig i. Hænder er en hyppig igangsoætter af temaer for det døvblinde barn. De indikerer ofte, hvad barnet har sin opmærksomhed rettet mod i øjeblikket.

Alt hvad barnet gør eller rører ved med sine hænder kan tænkes at være et potentielt tema til samspil. De tidligste temaer af interesse vil sædvanligvis involvere barnets egen krop og kroppen hos dem, der er fysisk i nærheden. Et lille barn, som er døvblindt, er først interesseret i, hvad dets egen krop kan, og hvad andres kroppe kan, og hvordan de føles. På de meget tidlige stadier er opmærksomheden endnu ikke centreret i hænderne, men synes at være i hele kroppen. Dette kan ses bekræftet i glæden ved kropslige udfoldelser hos meget små og udviklingsmæssigt unge børn. At opmuntre barnet til at blive interesseret i det dets hænder rører ved, er en del af det at hjælpe det til at vokse udviklingsmæssigt. Barnet vil have fordel af, hvis det kan, at flytte sin opmærksomhed gradvist fra opmærksomhed mod hele kroppen til en opmærksomhed, der er mere centreret om hånden, fordi dets hænder kan reagere på omverdenen på måder som hele dets krop ikke kan. Hjælp til denne udvikling sker bedst gennem berøring, som er både ikke-styrende og lydhør.

Figur 1. Underviserens hænder er placeret ganske let under barnets, mens de udforsker sammen

3. Brug hånd-under-hånd berøring for at svare på udforskning, initiering af samtaletemaer og følelsesmæssige udtryk.

Et barn, som er døvblindt og ofte tilsyneladende ret hjælpeløst, synes at vække omsorgsgiverens hjælpende adfærd. En af de mest almindelige måder at hjælpe på er "hånd-over-hånd" – manipulation (lærerens eller forældrenes hænder over barnets hænder). Når dette er den mest anvendte form for hjælp, forårsager hånd-over-hånd berøring, at det døvblinde barn bliver passivt, venter på at en andens hænder skal styre, og forhindrer barnet i at lære at række ud i verden efter information og stimulation.

I de fleste situationer er den mest effektive måde hånd-under-hånd, når man skal berøre barnet (eller den voksne), som er døvblind. Når barnets hånd undersøger et objekt eller en del af sin egen krop eller en andens krop, bliver en let berøring under barnets hånd en taktil parallel til den pegende gest. En sådan berøring etablerer en fælles opmærksomhed og lægger grunden til sprogudvikling. Den måde berøringen udføres på er vigtig. Hånd-under-hånd berøring skal udføres omhyggeligt med tre mål for øje.

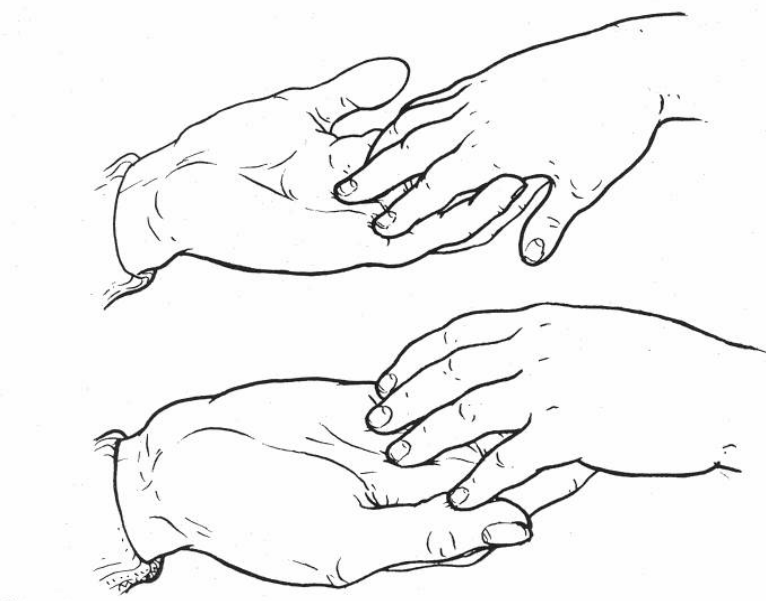
Hånd-under-hånd berøring skal

- være ikke-styrende
- tillade barnet at erkende, at du deler dets oplevelse af at røre det samme objekt eller af at gøre den samme slags bevægelse
- åbne for de vigtigste dele af barnets egen oplevelse af det objekt det rører ved.

Nyere forskning har vist at "når børn aktivt har opmærksomheden rettet mod et objekt, som de deler med moderen, så er de tættest på at producere deres første ord og gester" (Adamson, Bakeman & Smith, 1994, side 41). Den form for berøring, der er beskrevet her, - den voksnes hånd lige akkurat under barnets, gjort forsigtigt igen og igen -, sikrer, at det døvblinde barn vil have mulighed for at dele opmærksomheden omkring et objekt (eller en bevægelse) og på denne måde være med til at lægge fundamentet for dets første ord.

4. Lad dine hænder være tilgængelige, så barnet kan bruge dem, som det vil.

Før et barn lærer at bruge sine egne hænder som fortroligt værktøj, vil det ofte stole på og bruge en andens hænder. De fleste har set et lille barn række ud efter en voksens hånd og placere den på et objekt, som det vil have manipuleret. For at et døvblindt barn kan blive i stand til dette, skal den voksnes hænder være tilgængelige. Når synet ikke er til stede, må denne tilgængelighed erfares taktilt. Jeg har oplevet, at den mest effektive gest sædvanligvis er at placere mine hænder med håndfladen opad, let under barnets hånd og med mine index-fingre tilgængelige, så barnet kan gribe fat. Hvis barnet har et brugbart syn, kan den samme gest gøres foran det. Det der kommunikerer i en sådan gest, - gentaget igen og igen, er "her er mine hænder. Brug dem som du vil. Undersøg hvad de kan gøre". Den voksnes hænder skal være afslappede og eftergivende, for at barnet kan bruge dem som redskab. Ofte vil barnet acceptere tilbuddet, gribe mine hænder og eksperimentere med at bevæge dem. Ud fra denne simple gest kan mange lege og håndsamtaler udvikle sig, og barnet kan blive fortroligt med sin evne til at bruge sine egne hænder til at påvirke omverdenen med.

Figur 2. Underviserens hænder er nederst – tilgængelige som redskab for barnet

5. Imiter barnets egne håndbevægelser – med dine hænder under barnets.

Imitation er den bedste form for opmuntring. Den tjener til at rette barnets opmærksomhed mod dets egne hænder og forstærke deres evner som udtryksmedie. Dette svarer til det mødre instinktivt gør, når de imiterer deres børns lyde, bevægelser og ansigtsudtryk. Hver gang barnet bruger sine hænder, til at slå, klappe, vinke, åbne og lukke, vrikke, ryste, fingere, - kan disse handlinger imiteres, ved at bruge hånd-under-hånd positionen som vist på figur 2.

6. Leg ofte dialog-håndlege.

For det døvblinde barn svarer disse lege til pludre-lege hos det barn, som er ved at udvikle tale. (Når det er muligt, burde de snarere bruges som supplement til pludre-lege frem for som

erstatning). Lege må tage udgangspunkt i imitation af barnets egne bevægelser; de skal opfindes og gradvist udvikles. At klappe, åbne og lukke fingre, "kravle" med fingrene, at kilde og mange lignende bevægelser kan alle udføres på en legende måde – skiftevis barn-voksen og give barnet maksimal mulighed for at mærke den voksnes hænder.

7. Tilrettelæg omgivelserne så de opmuntrer til hånd-aktiviteter svarende til barnets udviklingsalder.

Tilbud med legetøj eller interessante materialer ved midtlinien er specielt vigtige for barnet, som skal lære at bruge begge hænder sammen. At hænge legetøj over en vugge eller i et "lille rum", som det Lilli Nielsen har designet, vil give barnet mulighed for at opdage sin egen evne til at koordinere begge hænder og vil opmuntre til fortrolighed med denne færdighed. Hvis det er legetøj med lyd, der kan udnytte en hørerest, eller legetøj med interessante overflader vil det være specielt værdifuldt. At lægge mærke til barnets gribeevner og fremskaffe legetøj passende til disse evner er også vigtigt. – F. eks. vil et barn med totalgreb (ulnar-palmar greb) få brug for forskelligt legetøj, som kan være med til at fremme udviklingen frem mod pincetgreb.

Når barnet først er interesseret i genstande for deres egen skyld, er det vigtigt at lægge mærke til hvilke kvaliteter ved genstandene der interesserer det, og skaffe yderligere legetøj, som har lignende men en anelse forskellige kvaliteter. En sådan fremgangsmåde vil støtte udviklingen af barnets taktile erfaringer og derfor også støtte udviklingen af håndfærdigheder og tillid. Et konstant tilbud af interessante taktile materialer er afgørende.

8. Stimuler energiske kastebevægelser i velindrettede miljøer og på det rette tidspunkt i udviklingen.

Fortrolighed med brug af hånden er af afgørende vigtighed for udviklingen af det døvblinde barn, og det er derfor vigtigt at opmuntre enhver aktiv brug af hånden. At kaste er både brug af hånden og brug af en stor muskel. Som vi har set, synes det også at være en del af en udvikling, som er specielt vigtig for barnet uden syn. Denne udvikling er knyttet til opnåelsen af sikker fornemmelse for objektpermanens og følelsen af "selv". Bønneposer med behagelig overflade er specielt egnede til en sikker og motiverende kasteleg. Et trygt miljø, hvor det at kaste ikke vil bringe barnet eller andre i fare, vil sikre, at omsorgsgivere kan tillade og opmuntre til denne adfærd på passende tidspunkter, og således hjælpe barnet med at udvikle en aktiv tro på dets egen evne til at bruge hænderne til at kaste med.

9. Lad dine egne hænder være tilgængelige, mens de laver mange forskellige aktiviteter.

Forældre, lærere og venner til døvblinde børn og voksne kan bidrage til mange gode oplevelser af omverdenen, ved at invitere barnet eller den voksne til at føle hænderne, mens der laves mad, gøres rent, samles materialer, vaskes, udforskes, kommunikeres med andre eller bare slappes af. Når et barn eller en voksen føler sig godt tilpas med hånd-under-hånd positionen (hans hånd hviler på en andens) kan invitationen til at røre udføres sprogligt ("Vil du gerne røre ved ___?") eller ganske enkelt ved at lægge din egen hånd forsigtigt under den døvblindes hånd og flytte dem hen mod aktiviteten. Hvis din hånd er under den døvblindes hånd, er han fri til at flytte sig væk, og din gest vil føles som en invitation i stedet for en

styring. Hvis vi går ud fra, at barnet har haft mange positive ikke-styrede oplevelser, der involverer berøring, vil han være nysgerrig og motiveret for udforskning af dine handlinger. Muligheder som disse, tilbudt mange gange i løbet af samspillet, vil undervise et barns hænder og hjerne og vil tilbyde konstante muligheder for en døvblind voksen for at være i kontakt med, hvad der sker ude i verden, tingene ude i verden og hans muligheder for samspil med andre.

Det er vigtigt at give den døvblinde person mulighed for at "overhøre" tegnkommunikation ved at berøre hænderne på de involverede, og det burde gøres regelmæssigt. Uden invitation til berøring af sådanne samtaler har en døvblind ikke erfaring med at være tilskuer til andres samtaler. Han vil få en skæv oplevelse af kun at kende kommunikation rettet mod ham selv. Dette har selvfølgelig sociale følger, hvis det udgør hele en persons erfaringsgrundlag. Bogstavelig talt at være i berøring med andres samtale vil hjælpe med at afbalancere erfaring og samtidig udvide omverdenen for en person, som er døvblind.

10. Lad den døvblinde få hyppig taktil adgang til omgivelserne.

Dette synes måske for åbenlyst at nævne, men det glemmes alt for ofte. En person der er blind, men som har beholdt en skarp hørelse, kan lære en hel del gennem sine ører og vil ofte spørge, om han må røre interessante objekter, hvis eksistens han har fået en antydning af fra samtale eller lyd. En person, som er døvblind, har meget få oplysninger om, hvad der er til rådighed uden for sine hænders rækkevidde. Han er derfor afhængig af folks gode vilje til at gøre miljøet tilgængeligt. Når man går ind i et nyt miljø, er det specielt vigtigt at orientere den døvblinde. Et barn vil have brug for mange oplevelser med at berøre objekter og omgivelser, før sproget kan beskrive dem meningsfuldt, og før han kan have fordel af en tolk i stedet for selv at røre.

11. Lad din hånd være model for den færdighed som du ønsker barnet eller den voksne skal erhverve sig og lad dem få adgang til berøring.

Alt for ofte bliver blinde eller døvblinde børn først vist håndfærdigheder ved at føre deres hænder gennem de bevægelser, som hører til den aktivitet, som læreren eller omsorgsgiveren vil have dem til at udføre. Mens denne form for assistance kan være værdifuld for barnet, som har det svært med manipulation, hjælper det barnet hvis han kan "se" dig gøre handlingen først, før det forventes han kan udføre den, og før han manipuleres igennem den. Modellering kan ske på den mest naturlige måde, når aktiviteterne er planlagt som fællesaktiviteter: Gør hellere ting sammen med barnet end for barnet. En aktivitet som tandbørstning f. eks. kan let blive modellering for barnet, hvis du gør det til en vane at børste dine egne tænder samtidigt, og hvis du inviterer ham til at røre din tandbørste og bevægelser, mens du udfører aktiviteten.

Voksne personer, der er døvblinde, kan have stor fordel af denne modellering og gensidighed. På et værksted, hvor personalet udfører de samme opgaver som brugerne, vil det være en god ide, hvis personalet også lader de brugere, som ikke kan se, berøre deres hænder, mens de arbejder. På denne måde kommunikerer der en hel del til personen, der er døvblind. De imiterer ikke kun håndfærdigheder, men opmuntres også til andre arbejdsfærdigheder som f. eks. vedvarende opmærksomhed. Som supplement bekræfter denne adfærd en form for fællesskab hos den døvblinde, som bliver en del af "vi" i stedet for at føle sig isoleret eller sat

udenfor. Denne følelse af at tilhøre er skabt gennem øvet brug af hænderne hos dem, der arbejder sammen med døvblinde.

12. Gør sprog tilgængeligt for den døvblindes hænder.

For mange døvblinde mennesker er hænderne det eneste sanseorgan, som kan give pålidelig adgang til sprog. Et lille barn, som kan høre, vil have hørt tusinder og atter tusinder af ord før det siger sit første ord. Et døvblindt barn har brug for at røre tusinder af ord, før det vil være i stand til at begynde at forstå sproget og forme sine egne første ord. Barnet har brug for at røre disse ord på en måde, der tillader det at koble en mening på dem, mens det erfarer, hvad tingene står for. Dette betyder, at objekter skal navngives for barnet, mens det berører dem, handlinger skal navngives, mens barnet udfører dem, og at følelser skal navngives, mens de opleves.

Tegnsprog er sædvanligvis den mest effektive måde at gøre sproget taktilt tilgængeligt på. I Alaska bliver døvblinde inuitbørn naturligt præsenteret for tegnsprog, fordi menneskene fra den kultur allerede kender tegnsprog, som de bruger til at kommunikere med over lange afstande, mens de jager. En familie begynder at bruge tegnsprog, så snart de opdager, at barnet er døvt. Ved at have let tilgængeligt tegnsprog (gjort mere tilgængeligt fordi deres boenheder er meget små og derfor sikrer, at berøring sker nemt) tilegner døvblindfødte børn fra denne kultur sig ofte mange tegn i 4-5 års alderen (Rhonda Budde, Personal Communication, March, 1997). Lærere, forældre og omsorgsgivere for døvblinde børn ville gøre klogt i at indrette en lignende kultur i klasseværelset og i hjemmet – en kultur i hvilken det døvblinde barn kan høre sproget med sine hænder (eller øjne hvis muligt). At gøre sproget tilgængeligt for hænderne eller øjnene er anderledes end at undervise i sprog med et tegn ad gangen. Et barn eller en voksen lærer sprog ved konstant at være udsat for meningsfulde sammenhænge og ikke ved at lære et ord ad gangen. At undervise i individuelle ord er nødvendigt nogle gange, men kun når du samtidigt har adgang til konteksten.

Tegnsprog, tadamametoden, taktile kendemærker, referenceobjekter, todimensionelle symboler og braille kan alle gøre sprog tilgængeligt for hænderne på den person, som ikke kan se og høre. At lade en døvblind person røre ved dig, mens du taler, med sin tommelfinger let på din underlæbe og fingrene langs med din hals, der hvor lyden vibrerer (denne håndstilling kaldes for tadamapositionen) kan gøre det muligt at diskriminere mellem vokale vibrationer, som igen kan øge adgangen til sprog. At repræsentere aktiviteter med taktile kendemærker og/eller med referenceobjekter kan være en af de første symbolske måder, hvorpå barnet kan forberedes på hvad der skal ske, og kan tjene som en første måde, hvorpå sproget kan gøres taktilt tilgængeligt på. At få lov at møde sedler med braille eller med forskellig overflade svarer til det seende barns naturlige mulighed for at møde det trykte ord. Det døvblinde barn skal på denne måde have lov til at møde simple ord, længe før det forventes at kunne læse dem. På denne måde erfarer barnet, at "sedlen" med braille eller anden overfladestruktur eksisterer, og at disse repræsenterer genstande eller personer, på samme måde som et seende barn vil begynde at observere ord på alle slags ting i hjemmet og i skolen.

13. Bliv bevidst om dine egne hænder som bærere af følelser og vigtige funktioner.

Hver gang vi rører ved hinanden, kommunikerer vi noget gennem kvaliteten af vores berøring. En døvblind vil sikkert være i stand til at læse en sådan kommunikation med mere følelse, end mennesker, som fokuserer deres opmærksomhed primært på, hvad de ser og hører. Vi er nødt til at være klar over lige nøjagtigt, hvad vi kommunikerer, når vi berører. Mine elever og venner har gennem årene lært mig, at berøringer kan kommunikere en stor variation af følelser. Den fart mine hænder bevæger sig med, lethed eller tyngden ved min berøring, varmen eller køligheden i mine hænder, alle disse og flere til kan meddele glæde, sorg, vrede, utålmodighed, skuffelse og en hel række andre følelser. Det vil hjælpe vores kommunikation, hvis vi kan blive mere klar over, hvad vore hænder siger, når de berører. Men vi vil ikke altid være fuldstændigt bevidste eller have kontrol over, hvad vore hænder meddeler. Her kan vore elever, venner og familiemedlemmer, som er døvblinde, være en stor hjælp for os. De kan reflektere vore egne følelser for os, hjælpe os med at blive mere bevidste og mere opmærksomme. Dette kan dog kun ske, hvis vi er følsomme over for deres reaktioner over for os, og hvis vi tillader feedback.

Hænder kan ikke kun udtrykke følelser men også intentioner. De kan overføre vigtige funktioner. En berøring kan være en kommando, et spørgsmål, et udråb, en imitation, en simpel eller en kompleks kommentar afhængig af dens art. Overdrevent brug af disse vigtige funktioner, kan hæmme samtalemæssig interaktion, hvad enten konversationen er verbal eller nonverbal. For mange kommandoer eller "underviseragtige" spørgsmål (som spørgeren allerede kender svaret på) er specielt tilbøjelige til at afskære en let flydende samtale. Man behøver kun at genkalde sig sine egne samtaleerfaringer for at vide, at det er sandt. Kommentarer, originale spørgsmål og invitationer vil med stor sandsynlighed fremme interaktionen. Når vi samspiller med personer, som er døvblinde – også personer som ikke har nogen sikker magt over sproget – må vi derfor lære at berøre på måder, som kan meddele disse intentioner. En fysioterapeut f.eks. finder det måske mere brugbart at invitere et barn til at gøre en bestemt bevægelse frem for at kommandere det til at gøre sådan. At lave pauser under samspillet for gennem berøring at kommentere, hvad barnet end måtte interessere sig for, vil sandsynligvis også fremme interaktionen. En kommentar kan antage den simple form for hånd-under-hånd berøring, som beskrevet under punkt 3, eller det kan være en ikke retningsbestemt berøring, som udtrykker sympati. Det kan også være en efterligning af en gest, som simpelthen siger: "Jeg hører hvad du siger", på samme måde som øjenkontakt eller et nik med hovedet ville meddele dette til en, der kan se. Den vigtigste egenskab ved en kommentar, som forskellig fra en kommando, et direktiv eller nogle former for spørgsmål, er at den ikke indeholder spor krav. Den lader den anden være fri til at svare eller ikke svare.

At lære at kommentere med vore hænder, mens vi er i interaktion med døvblinde personer, vil ofte kræve, at man modstår fristelsen til altid at styre og lave ting for og til den anden. Denne fristelse er ofte, i det mindste ud fra min egen erfaring, affødt af den naturlige trang til at hjælpe en person, som synes at have brug for megen hjælp på grund af sit sansetab. At modstå dette forudsætter, at jeg begynder at stole på og respektere den naturlige kompetence hos personen, der er døvblind, uanset hvilken form denne kompetence antager. Jeg har bryg for at begynde at forstå, at han vil opdage ting af sig selv, hvis jeg ikke altid styrer hans hænder, og at han vil komme frem til sine egne observationer og ideer, hvis jeg ikke kun stiller ledende spørgsmål. For at dette kan ske, er jeg nødt til at give hans hænder frihed og tid til at udtrykke sig selv. Jeg skal også lære at bruge mine egne hænder ikke kun som redskab (deres typiske funktion) men også som sanseorganer og som en slags stemme, som kan meddele højt differentierede følelser.

En voksen kvinde, som er døvblind, beskrev en oplevelse, hvor en omsorgsfuld berøring blev brugt til at meddele følelse og empati og således var en enkel beroligende kommentar:

“Jeg husker da jeg blev opereret på et hospital og var ved at vågne op efter bedøvelsen. Jeg var ikke helt klar endnu og begyndte at føle mig “alene” fordi jeg ikke havde mine høreapparater og briller på og derfor var afskåret fra omverdenen. Pludselig følte jeg en hånd stryge min arm som for at fortælle mig at alt er o.k. Den hånd betød alverden til forskel for mig. Den meddelte mere end syn og lyd ville have gjort på det tidspunkt. (Dorothy Walt, Personal Communication, April 1997).

En anden ung kvinde, som er døvblind, udtrykte vigtigheden af hænder i hendes liv med følgende digt:

Mine hænder
Mine hænder er ...
Mine ører, Mine øjne, Min stemme ... Mit hjerte
De udtrykker mine ønsker, mine behov
De er lyset der leder mig gennem mørket

De er fri nu
Ikke længere bundne til en hørende-seende verden
De er fri
De leder mig blidt
Med mine hænder synger jeg
Synger højt nok til at døve hører
Synger klart nok til at blinde ser

De er min frihed fra en mørk tavs verden
De er mit vindue til livet
Gennem dem kan jeg virkelig se og høre

Jeg kan opleve solen mod den blå himmel
Glæden ved musik og latter
Den milde regns blødhed
Ruheden ved hundens tunge

De er min nøgle til verden
Mine Ører, Mine Øjne, Min Stemme...
Mit Hjerte

De er mig

Amanda Stine, 1997

Vi har alle meget at lære om hænder og berøring som en vej til viden. Berøring er en forsømt sans i vores kultur, og hænder er alt for ofte ignoreret som udtryksveje. Døvblinde mennesker kan være vore undervisere, når vi vil lære, hvordan vi skal bruge vore hænder på en mere indsigtfuld måde.

Referencer

Adamsom, Bakeman & Smith (1994) Gestures, Words and Early Object Sharing. V. Volterra, and C. J. Erting (Eds). From Gesture to Language in Hearing and Deaf Children. Washington, DC. Gallaudet University Press.

Fraiberg, S. (1977). Insights From the Blind; Comparative Studies of Blind and Sighted Infants, New York: Basic Books.

Lane, H. (1997, June). Modality-appropriate Stimulation and Deafblind Children and Adults. Address to Hilton-Perkins Conference on Deafblindness, Washington, DC.

Quigley, S. P. & Paul, P. V. (1984). Language and Deafness, San Diego, CA: Colege-Hill Press.

Efterord

ved Harlan Lane

Det er almindeligt kendt, at udvikling begaver arten med evnen til at tilpasse sig skiftende miljøer med tiden. Mindre værdsat er måske det faktum, at udvikling også har begavet os med evnen til at tilpasse os vores miljø gennem vores levetid. Den menneskelige hjernes evne til at tilpasse sig forandringer i miljøet – kaldet cortical plasticitet – er intet mindre end forbløffende.

Cortical plasticitet involverer meget mere end blot forstærkning af hjerneområder, der modtager stimulation, og lukning af hjerneområder, der ikke længere modtager stimulation fra virkningsløse sanser. Når nogle sanser er reducerede, involverer det også kompensatoriske forandringer i det nervevæv, der tjener andre blivende sanser. Hjernen kan danne nye forbindelser i vævet, der tjener de resterende sanser, og den kan også omfordele til de resterende sansers hjerneområder, som ellers ville have været overladt til de virkningsløse sanser. På denne måde skabes den neurale basis for forøget præstation for de resterende sanser, en bearbejdelse der begunstiger organismens overlevelse med den ændrede sansform. Som resultat kan man lære sprog med synet alene, man kan lære klassificering af genstande og objektpermanens ved at bruge berøring, lære at forudse ved at bruge lugtesans, lære årsagssammenhæng ved kun at bruge hørelse osv. På samme måde kan social-emotionelle færdigheder, at få opmærksomhed, engagement, tilknytning og leg læres og udføres af forskellige sanser. Den døve lærer at gøre alle disse ting uden lyd, den blinde uden syn. For at få succes skal det helt afgørende problem løses: Hvordan skal præsentationen af hændelserne reorganiseres for at matche de tilgængelige sansemodaliteter.

For at få en fornemmelse af den skarpsindighed og den kompleksitet, der er involveret i det at designe stimulation, der passer til en given modalitet, behøver vi bare at se på et af de naturlige sprog, som har udviklet sig og passer til seende mennesker – det amerikanske tegnsprog for døve - og bemærke de mange måder, hvorpå det er tilpasset og egnet for synet, dets regler for tegnformation, dets brug af rum i forhold til grammatik, dets brug af flere samvirkende "kanaler" i forhold til information og meget mere. Døve børn, der kun udsættes for tegnsprog uden rumlig grammatik ender op med at introducere rumlig grammatik i deres tegnsproglige ytringer, selvom de aldrig har set det.

Hvis børn der vokser op som døve er visuelle mennesker, så er børn, der vokser op som døvblinde, taktile mennesker. Stimulation tilpasset deres modalitet må frem for alt komme gennem huden, specielt de sansereceptorer, som kan nå ud i rummet omkring den døvblinde person – hænderne. Døvblinde voksne kan lære os meget om, hvordan man kanalisere information gennem følesansen, idet de laver den form for bearbejdning hver dag. Udfordringen for familier og lærere for døvblinde mennesker er at finde måder, som reorganiserer vore daglige samvær, der normalt er afstemt efter syn og hørelse, så de i stedet kan blive afstemt efter berøring. Braille gjorde dette, da han opfandt sin kode til alfabetet; det døvblinde samfund gjorde det samme, da de tilpassede kommunikation på tegnsprog til den taktile modalitet. Intet mindre end samtlige former for menneskelige samvær må gentænkes på denne måde. Dette forudsætter dyb fortrolighed med døvblinde mennesker, en parathed til at være deres elever såvel som deres lærer, engagement og kreativitet. Barbara Miles afslører alt dette i denne artikel, hvor hun reflekterer over, hvordan man taler hændernes sprog fra hånd til hånd.

Artiklen er udgivet på engelsk af:

DB-LINK

345 N. Monmouth Ave

Monmouth, OR 97361

dblink@tr.wou.edu

www.tr.wou.edu/dblink